

W. Myszor, *Gnostycyzm i teologia Ireneusza z Lyonu. Zagadnienia wybrane*, red. L. Lach-Bartlik, StAC.SN 11, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2010, 384 s.

Pomysłem na kolejny, rozpoczynający drugą dziesiątkę tom serii *Studia Antiquitatis Christianae. Series Nova* było zebranie w jednym miejscu najważniejszych i najbardziej znaczących publikacji ks. prof. Wincentego Myszora. Całość przedsięwzięcia roboczo zatytułowano *Z teologii i historii wczesnego chrześcijaństwa*. W trakcie pracy okazało się, iż materiału jest tak wiele, że trzeba dokonać sporej selekcji. Z ponad 300 publikacji wybrano około 50 i podzielono je tematycznie, według 4 następujących obszarów badawczych: gnostycyzm i teologia Ireneusza z Lyonu; teologia wczesnochrześcijańska; teologia łacińska Afryki Północnej; chrześcijaństwo koptyjskie. Choć prezentowany 11 tom StAC.SN w swojej formie wylamuje się z założeń programowych i profilu serii (nie zawiera tekstów źródłowych, ale jest zbiorem opracowań) na swój sposób jest wyjątkowy. To zbiór 27 artykułów ks. prof. Wincentego Myszora poświęconych zagadnieniu gnozy i teologii Ireneusza z Lyonu.

Prace redakcyjne polegały najpierw na skanowaniu wybranych artykułów (większość z nich dostępna była jedynie w formie papierowych nadbitek) i korekcie tekstu, następnie na ujednocnieniu tytułów i skrótów utworów z Nag Hammadi oraz sposobu cytowania źródeł i opracowań. Treść artykułów pozostała bez zmian, natomiast zweryfikowany został stan badań. Artykuły zostały uzupełnione o najnowsze pozycje bibliograficzne według danych na rok 2010. W kilku miejscach (dotyczy to zwłaszcza pierwszych artykułów, wprowadzających w myśl gnostycką), w przypisie pojawia się dopowiedzenie redaktora co uległo zmianie w omawianej kwestii na przestrzeni ostatnich lat. Zmieniony został także sposób cytowania niektórych tekstów jak: *Hipostaza archontów* (HA), czy *O początku świata* (OrigMundi). W pierwodrukach podawany był według tablic fotograficznych, obecnie przetransponowano go na strony.

Artykuły zostały ułożone według porządku tematycznego, zaczynając od tych ogólnych, do coraz bardziej szczegółowych. Dlatego też po historii badań nad gnostycyzmem (artykuł *Na tropach tajemnej wiedzy* z 1975 r.) znalazła się część wydanego w 2008 roku opracowania ogólnego – *Gnostycyzm, manicheizm i mandaizm*, będącego pewnym uzupełnieniem tekstu wcześniejszego. Po artykułach wprowadzających w gnostycki światopogląd i środowisko przedstawiono historię odkryć z Nag Hammadi oraz dokonano krótkiej charakterystyki znalezionych tekstów (*Koptyjska biblioteka z Nag Hammadi; Znaczenie tekstów z Nag Hammadi w badaniach pierwotnego chrześcijaństwa; Biblioteka z Nag Hammadi: formy literackie*). W zbiorze znalazły się pewne powtórzenia, na przykład wielokrotnie pojawia się zagadnienie „biblioteki z Nag Hammadi”. Trzeba tu przypomnieć, iż edycję tekstów źródłowych z Nag Hammadi (odkrytych w latach 1945–1946) ukończono dopiero w latach 80. i 90. XX wieku, i właściwie dopiero od tego momentu można było ująć ową bibliotekę w całości. Wspomniane artykuły powstawały na przestrzeni blisko 40 lat, uwzględniają zatem różny stan badań nad tą kwestią.

W dalszej części zaprezentowano szczegółowe zagadnienia gnostyckiej teologii, takie jak: chrystologię z soteriologią (*Chrystologia gnostyków: podstawowe problemy* oraz *Oikonomia w gnostyckim „Tractatus Tripartitus” z I kodeksu z Nag Hammadi*), naukę o grzechu i zasady życia moralnego (*Gnostycka motywacja ascezy i walki ze złem; Nauka*

o grzechu w przekazach gnostyckich; Zagadnienie modlitwy gnostyków), gnostyczką kosmogonię skonfrontowaną z Księgą Rodzaju (*Stwórca świata i szatan w pismach gnostyków; Pradzieje biblijne w tekstach z Nag Hammadi*), eklezjologię („*Ekklesia*” i „*Kościół*” w ujęciu gnostyków II i III wieku) oraz naukę o Eucharystii (*Eucharystia w problematyce doketyzmu i gnostycyzmu*). W przypadku zagadnień teologicznych linia rozwoju przebiegała podobnie, od związku z definicją gnozy i gnostycyzmu przedstawioną na Międzynarodowym Kongresie w Messynie w 1966 r. i skłonnością do ujmowania gnostycyzmu jako ruchu dualistycznego do bardziej przyjaznego ujęcia teologii gnostyckiej, zwłaszcza w chrystologii, jak np. Chrystus dwoistości (dwóch natur, a nie dualizmu), co oczywiście zbliża gnozę i gnostycyzm do chrześcijaństwa kościelnego. Innym zagadnieniem wartym wspomnienia jest problem „ruchu setiańskiego”, uważanego do niedawna za gnostycyzm niechrześcijański. Poglądy uczonych w tej kwestii zmieniły się, gdy w 2006 r. opublikowano odkryty w 1970 r. *Codex Tchacos* z najbardziej znaną obecnie *Ewangelią Judasza* (*C. Tchacos*, 3). Tekst ten z jednej strony zawiera naukę odłamu gnostyków zaliczanych właśnie do „setian”, z drugiej strony, poprzez zawartą w nim „recepcję myśli z ewangelii kanonicznych oraz dwoistość natur Jezusa”, jest chrześcijański.

W części poświęconej zagadnieniom gnostyckim znalazły się także artykuły o wykorzystywaniu symbolu przez gnostyków („*Feniks*” w *gnostyckim traktacie „O początku świata”*; *Symbolika perły w utworach gnostyków i manichejczyków*) oraz przybliżające recepcję Ewangelii według św. Jana przez gnostyckich walentynian (*Ewangelia Jana a niektóre teksty z Nag Hammadi; Herakleon, Fragmenty. Wstęp i komentarz*). Zakończeniem jest artykuł poświęcony badaniu oddziaływania listów św. Pawła na myśl gnostycką (*Paweł Apostoł nauczycielem gnostyków?*).

Część poświęconą teologii Ireneusza z Lyonu rozpoczynają artykuły opisujące wpływ gnozy i gnostycyzmu na rozwój teologii chrześcijańskiej (*Gnostycyzm jako faktor rozwoju teologii w II wieku; Jedność i rozłam*). W publikacjach ks. prof. Myszora nie ma syntetycznego ujęcia teologii Ireneusza, omawiane są zagadnienia szczegółowe, jak Eucharystia (*Eucharystia w wypowiedziach Ireneusza z Lyonu*), krzyż Chrystusa (*Symbolika krzyża według Ireneusza z Lyonu*), Jego powtórne przyjście (*Tysiąc lat panowania Chrystusa na ziemi. Millenaryzm w ujęciu Ireneusza z Lyonu oraz Dzieło zbawienia i odnowy świata*), czy problem autorytetu Kościoła Rzymskiego (*Ireneusz z Lyonu o autorytecie Kościoła Rzymskiego*), często bez odniesienia do gnozy. Ale wszystkie te poruszane przez Ireneusza zagadnienia można ujmować w kontekście gnostyckim, co też starał się uczynić Autor. W zbiorze praktycznie pominięta została polemika Ireneusza z gnostykami, natomiast oddany został coraz większy „podziw” Autora dla znajomości i wiarygodności informacji przekazywanej przez Ojców Kościoła, zwłaszcza Ireneusza, na temat gnostyków i gnostycyzmu.

Ludmiła Lach-Bartlik

Miłosierdzie w duszpasterstwie i praktyce poradnianej, red. G. Janikula, Poznań 2010, 231 s., wyd. Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, seria wydawnicza: Edukacja, teologia i dialog, t. 6.

Jan Paweł II w encyklice *Dives in misericordia – O Bożym miłosierdziu* napisał: „Tak więc miłosierdzie staje się nieodzownym czynnikiem kształtującym stosunki wzajemne pomiędzy ludźmi w duchu najgłębszego poszanowania wszystkiego, co ludzkie oraz wzajemnego braterstwa. Nie sposób osiągnąć takiej więzi pomiędzy ludźmi, jeśli te stosunki wymierzmy tylko miarą samej sprawiedliwości. Musi ona w każdym zasięgu między-ludzkich stosunków doznawać jakby dogłębnej «korekty» ze strony owej miłości, która – jak głosi św. Paweł – jest «laskawa» i «cierpliwa», czyli innymi słowy: nosi znamiona miłości miłosiernej, tak istotne dla Ewangelii i chrześcijaństwa. Przypomnijmy jeszcze, że owa miłosierna miłość oznacza także tę serdeczną tkliwość i czułość, która tak wyraziście przemawia do nas ze słów przypowieści o synu marnotrawnym (por. Łk 15,11-32), a szczególnie o owcy czy o drachmie zagubionej (por. Łk 15,1-10). I dlatego też owa miłość miłosierna jest szczególnie nieodzowna w stosunkach pomiędzy najbliższymi, pomiędzy małżonkami, pomiędzy rodzicami i dziećmi, pomiędzy przyjaciółmi, jest nieodzowna w wychowaniu i duszpasterstwie” (DM 14). Współczesny człowiek, doświadcza z jednej strony rozwoju postępu cywilizacyjnego, zwłaszcza technologii informacyjno-komunikacyjnych, a z drugiej strony przeżywa poczucie zagrożenia, gdyż coraz częściej w cywilizacji i kulturze człowieka brakuje podstaw sprawiedliwości, miłości i miłosierdzia. Stąd ogromna troska Kościoła o umacnianie postawy miłosierdzia między ludźmi tak, aby nie było to tylko jednorazowe wydarzenie, ale stała zasada i styl życia ujawniające właściwe cechy wspólnoty chrześcijańskiej.

W tę zachętę i wezwanie Ojca Świętego Jana Pawła II doskonale wpisuje się zarówno konferencja naukowa, która odbyła się 20 kwietnia 2009 roku na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, jak i będąca jej owocem recenzowana publikacja: *Miłosierdzie w duszpasterstwie i praktyce poradnianej*, powstała pod redakcją s. dr Gabrieli Janikula, a wydana w serii wydawniczej: Edukacja, teologia i dialog, t. 6. Zarówno konferencja jak i publikacja są kontynuacją podjętych wcześniej wspólnych inicjatyw Wydziału Teologicznego im. Adama Mickiewicza w Poznaniu we współpracy z Urzędem Marszałkowskim Województwa Wielkopolskiego i Poznańskim Oddziałem Psychologów Chrześcijańskich.

S. G. Janikula we wstępie nakreśliła uzasadnienie i motywację powstania niniejszej książki, jak i scharakteryzowała oraz uzasadniła poszczególne jej części. Natomiast poszczególni autorzy omawianej pracy zbiorowej podjęli różnorodne aspekty wskazujące na wiele sposobów wspierania człowieka w duszpasterstwie i praktyce poradnianej. Recenzowaną publikację rozpoczynają artykuły ukazujące człowieka jako byt z miłości i jako współpracownika Bożego miłosierdzia (K. Popielski, *Człowiek jako byt z miłości. Miłosierdzie – wzmocnienie bycia i stawania się egzystencji*; M.M. Boużyk, *Człowiek – współpracownik Bożego miłosierdzia. Refleksja metafizyczna*). Kolejne artykuły podejmują problematykę miłosierdzia względem osób niepełnosprawnych, uzależnionych, bezdomnych, zranionych, poszukujących pomocy duchowej, a także prezentują wzory

działań miłosierdzia w pracy edukatora zdrowia, w procesie wychowania w rodzinie czy w poradniach (R. Maciejewski, *Miłosierdzie wobec chorych psychicznie – specyfika, konteksty, kontrowersje*; M. Madej-Babula, *Miłosierdzie istotnym elementem w pracy edukatorów zdrowia*; A. Fiedler-Rawecka, *Miłosierdzie wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną?*; W. Szewczyk, „Wybacz i zaufaj na nowo” – drogi miłosierdzia w praktyce poradnianej; G. Janikula, *Pedagogiczno-katechetyczny wymiar Tygodnia Miłosierdzia*; A. Jacyniak, *Miłosierdzie w kierownictwie duchowym*; A. Ostaszewska, *Model współpracy egzorcysty z psychologiem i psychiatrą*; M. Andrzejewski, *Miłosierdzie dla rodziców*; J. Kocłęga, *Miłosierdzie Boże jako inspiracja w komunikacji rodzinnej*; N. Pikuła, *Doświadczenie miłosierdzia w procesie odchodzenia młodzieży do sekt*; F. Głód, *Wspomaganie człowieka bezdomnego. Działalność „Albertówki” na rzecz osób dotkniętych alkoholizmem*; R. Topolska, *Jakie miłosierdzie wobec osoby uzależnionej od alkoholu?*; K. Chojna, *Miłosierdzie jako istotny element w procesie powrotu do zdrowia Dorosłych Dzieci Alkoholików*; I. Kozak, *Jakie miłosierdzie w pracy z narkomanami?*). Całość zamykają krótkie biogramy autorów, choć nie znajdziemy odpowiedniego odnośnika w spisie treści.

Omawiana książka niewątpliwie inspiruje do refleksji i przemyśleń dotyczących miłosierdzia chrześcijańskiego względem osób potrzebujących. Bardzo cenne jest rozpoczęcie publikacji artykułami z zakresu antropologii filozoficznej, gdyż to buduje podstawy ukazujące człowieka jako osobę w relacji do samego siebie, do innych i do Boga. Niewątpliwie niniejsza publikacja jest znaczącym przyczynkiem do budowania „cywilizacji miłości” i wspierania konkretnych działań miłosierdzia względem drugiego człowieka. Język wielu tekstów jest czytelny i komunikatywny, a jednocześnie posiadający charakter naukowy, chociaż niewątpliwą trudnością wydaje się być fakt, że poszczególne artykuły pochodzą z różnych dyscyplin, a co niekiedy może utrudniać ich odbiór. Występujące drobne błędy językowe i stylistyczne wynikają prawdopodobnie z zaangażowania poszczególnych autorów w dzieło miłosierdzia i nie obniżają znacznie wartości niniejszej publikacji. Dobrze się stało, że Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, publikując niniejszą pozycję, udostępniła poruszane w niej zagadnienia szerszemu gronu odbiorców, bowiem powstała książka może być przydatna w wielu wymiarach pracy i pomocy człowiekowi. Poszczególne teksty, podejmujące szczegółowe zagadnienia z praktyki duszpasterskiej pracy poradni, będą niewątpliwie ogromną pomocą dla kapłanów, wychowawców, wszystkich osób zaangażowanych w pracę na rzecz wyżej wymienionych grup potrzebujących pomocy i wsparcia.

Ks. Józef Stala

Ł. Z. Królikowski OFMConv, *Pamiętnik sybiraka i tułacza*, wyd. Bratni Zew, Kraków 2008, 313 s. + 24 zdj.; tenże, *Skradzione dzieciństwo. Polskie dzieci na tułaczym szlaku 1939–1950*, wyd. Bratni Zew, Kraków 2008, 350 s. + 34 zdj. tab.; *Isfahan – miasto polskich dzieci*, red. I. Beaupre-Stankiewicz i in., Koło Wychowanków Szkół Polskich Isfahan i Liban, Londyn 1988, 540 s.

Pamięć o trudnych i tragicznych przeżyciach Polaków w czasie drugiej wojny światowej XX wieku jest konieczna dla współczesnej generacji celem uwolnienia się z traumy pamięci przeżyć skrajnych krzywd doznanych przez przodków. Aby wybaczyć doznane krzywdy i wyzwolić się z traumy – tj. jej spuścizny, osoba skrzywdzona powinna być ich świadoma. Tymi przeżyciami były zwłaszcza więzienia i zbrodnie w niemieckich obozach koncentracyjnych i radzieckich łagrach.

Publikacje powyższe dotyczą doznanych – szczególnie przez dzieci z rodzin zamieszkujących ówczesne wschodnie rubieże Rzeczypospolitej – krzywd, poczynając od pierwszej deportacji, przeprowadzonej pod osłoną nocy 10/11 stycznia 1940 r., przez tułaczki i los bezdomnych, osieroconych i wyzyskiwanych polskich dzieci w otchłani Sybiru, do ich spotkania na Wschodzie z życzliwymi ludźmi, zwłaszcza w Indiach, Nowej Zelandii, Isfahanie w Persji, Bejrucie, Afryce i Kanadzie – krajach, które ofiarowały młodym tułaczom gościnny dom. Publikacje Ł. Z. Królikowskiego OFMConv, który tę gehennę osobiście jako ok. 20-letni franciszkanin przeżył, mają charakter monograficznego opracowania i osobistego pamiętnika.

Ł. Z. Królikowski OFMConv, bohater tułaczki i autor publikacji, urodzony w 1919 r. w Wielkopolsce, w 1935 r. wstąpił do zakonu franciszkanów konwentualnych w Niepokalanowie. W 1939 r. rozpoczął studia teologiczne we Lwowie. Zimą następnego roku został aresztowany i deportowany przez Sowietów na Syberię do łagru pod Archangielskiem, gdzie pracował przy wyrębie lasu. Po umowie gen. W. Sikorskiego z ministrem spraw zagranicznych ZSRR Majskim wraz z formującym się pod dowództwem gen. Andersa Wojskiem Polskim dotarł do Buzułuku. Tam jako podchorąży przeszedł szkolenie artylerzysty. W 1941 r. z Wojskiem Polskim opuścił ZSRR w porcie Krasnowodzk, skąd wyjechał do Persji, następnie do Libanu. Tam w 1946 r. na Uniwersytecie św. Józefa i w seminarium duchownym skończył studia teologiczne i przyjął święcenia kapłańskie. W tym roku został też wydelegowany do szpitala w Egipcie nad Kanałem Sueskim, gdzie opiekował się chorymi. Następnie został wysłany do polskich obozów w Afryce. Wraz ze swoimi podopiecznymi w 1949 r. wyjechał do Salerno we Włoszech. Następnie, po pokonaniu przeszkód stawianych przez działających na Zachodzie funkcjonariuszy UB i wywiadu PRL, wraz z podopiecznymi wyjechał do Kanady. Ks. Królikowski był nawet posadzany o porywanie polskich dzieci. Do 1964 r. w Kanadzie był prawnym opiekunem i kierownikiem duchowym polskich dorastających podopiecznych. W 1964 r. został proboszczem parafii Matki Boskiej Częstochowskiej w Montrealu. W 1966 r. przeniósł się do Buffalo w USA. Tam, po 34 latach pracy duszpasterskiej, w 1998 r. przeszedł na emeryturę i zamieszkał na stałe w Cicopee Massachusetts k. Bostonu.

Publikacje niniejsze dotyczą dramatycznych przeżyć polskich dzieci z ówczesnych kresów wschodnich Rzeczypospolitej deportowanych zwłaszcza w 1940 r. do Związku Radzieckiego, zwłaszcza Kazachstanu i na Syberię. W tymże roku deportacjami

dotkniętych było ok. 1 mln Polaków. W czasie transportu w nieludzkich zimowych warunkach, ogromne rzesze dzieci, pogubiwszy swoje rodziny, jako bezdomne sieroty tułały się po bezdrożach. Narazone na degradację fizyczną i demoralizację były zatrudniane razem z dorosłymi do wymagającej nadludzkiego wysiłku pracy fizycznej.

Po napaści w 1941 r. Niemiec na ZSRR, następnie zawarciu przez gen. W. Sikorskiego porozumienia z ministrem spraw zagranicznych ZSRR Majskim, dzieci te razem z Wojskiem Polskim, począwszy od wiosny 1942 r., wydoszły się z tego kraju przez Morze Kaspijskie statkami z sowieckiego Krasnowodzka do Persji. W 1942 r. 166 tys. osób, w tym 45 tys. ludności cywilnej, wyjechało z ZSRR. Pierwszymi miejscowościami, które przyjęły osierocone dzieci, zapewniając im rekonwalescencję fizyczną oraz duchową opiekę i edukację, były głównie Isfahan w Persji (Iranie) i Bejrut w Libanie. W Isfahanie działało w tym czasie 28 różnych polskich placówek edukacyjnych, wychowawczych, m.in. przedszkola, szkoły powszechne, zawodowe, licea, gimnazja, Gimnazjum Krawieckie – zwłaszcza zdobywania sztuki wyrobu dywanów perskich, Zakłady Sióstr Szarytek, Lazarystów, Gimnazjum na Czahar Baghu, a także harcerstwo, Sodaliczja Mariańska, sanatorium, polska służba zdrowia oraz rzymsko-katolickie duszpasterstwo. W Centralnej Izbie Chorych i ormiańskim szpitalu dzieci te miały też zapewnioną życzliwą i fachową opiekę medyczną i zdrowotną.

Podopieczni młodzi Polacy w czerwcu 1947 r. przeniesieni zostali przez Aleppo do Libanu. Kolejnym więc „polskim miastem” ich pobytu był Bejrut w Libanie. Tam działało 17 polskich edukacyjnych i opiekuńczych ośrodków. „Bezdomni” młodzi Polacy mieli też możliwość kontynuowania studiów na istniejących w Bejrucie wyższych uczelniach. Tymi były uniwersytety: francuski, św. Józefa i amerykański, Wyższa Szkoła Literatury, Libańska Akademia Sztuk Pięknych oraz do 1947 r. Polskie Seminarium Duchowne. W mieście tym działała też Bratnia Pomoc Studentów Polaków. Do 1950 r. ok. 350 młodych Polaków absolwentów szkół w Isfahanie ze zdobytą w tym mieście maturą ukończyło w Bejrucie studia, zdobywając tam stopnie naukowe.

W omawianych publikacjach wskazane są też inne gościnne regiony świata, dokąd zawiodła młodych Polaków wojenna tułaczka. Są nimi obozy w Indiach (zwłaszcza przejściowy w Karaczi), Nowej Zelandii, w Meksyku (kolonia Santa Rosa). W Afryce północno-wschodniej istniało 13 takich obozów położonych w 7 krajach tego kontynentu (Republika Południowej Afryki, Betszuana, Rodezja Niasa, Kongo Belgijskie, Kenia i Tanganika – obecna Tanzania oraz Mozambik). Na szlaku, którym wędrował autor przedstawionych publikacji, było też Salerno we Włoszech, Kanada, Stany Zjednoczone i częściowo Anglia. Nowa Zelandia i Australia też przyjęły na stałe wielu wojennych tułaczy.

Przedstawione publikacje *Pamiętnik...* oraz *Skradzione dzieciństwo...* mają charakter osobistego, udokumentowanego źródła, pamiętnika autora, a zarazem jednego z bohaterów wojennej tułaczki. Bogate w faktografię, oparte są na ważnej dla tematu i wartościowej źródłowej bazie archiwalnej zdjęć i innych osobistych pamiątek, wspomnień autora i Polaków, ówczesnych nieletnich „bezdomnych tułaczy”, a obecnie rozproszonych po różnych kontynentach.

Trzy recenzowane publikacje mają podobnie uporządkowany system rozdziałów i paragrafów. Treść *Pamiętnika sybiraka i tułacza* przedstawiona jest w ośmiu rozdziałach. W pierwszym dotyczy osobistych przeżyć z domu rodzinnego, potem z zakonu franciszkanów, do którego autor wstąpił w 1935 r., pobytu w Niepokalanowie, następnie studiów we Lwowie. W drugim rozdziale przedstawione jest aresztowanie autora we Lwowie i jego deportacja na Sybir w styczniu 1940 r. oraz ukazane są realia Sybiru i katorżniczej pracy, a także skuteczne próby kontynuacji życia religijnego. Kolejne rozdziały dotyczą „przygód” w powstającym w ZSRR Wojsku Polskim, następnie życia na terenie gościnnych

krajów Bliskiego Wschodu i Afryki oraz jego aktywności społecznej, duchowej, drogi do kapłaństwa oraz troski duszpasterskiej o dobro, zwłaszcza duchowe, powierzanej opiece autora młodzieży. W rozdziale siódmym autor przedstawia ponowny kontakt z Europą, zwłaszcza Zachodnią, i utrudniających jego pracę agentów bezpieki radzieckiej i PRL, działających na terenie Europy Zachodniej w latach 40. i 50. XX wieku. Po ponownym wyjeździe z Europy, o. Ł. Z. Królikowski pracował kolejno w Kanadzie jako opiekun dojeżdżających na emigracji polskich sierot, a następnie pracował duszpastersko wśród amerykańskiej Polonii. Osobistych amerykańskich „przygód franciszkanina” oraz problemów tamtejszej Polonii dotyczą rozdziały siódmy i ósmy przedstawianego *Pamiętnika*.

Kolejną publikacją tegoż autora to *Skradzione dzieciństwo. Polskie dzieci na tułaczym szlaku 1939–1950*. Ta, chociaż zredagowana w zasadniczym wymiarze z pozycji osobistych przeżyć autora, ma charakter monografii losów dzieci na terenie Gułagu i w gościnnych krajach Bliskiego i Dalekiego Wschodu. Publikacja zawiera pięć rozdziałów, kolejno zatytułowanych: „Do Azji”, „Rozproszeni po świecie”, „W Afryce”, „Przez Europę” i „Ameryka”.

Do niniejszego omówienia dołączono publikację *Isfahan – miasto polskich dzieci*, wydaną w 1988 r. w Londynie przez Koło Wychowanków Szkół Polskich Isfahan i Liban. Jest to opracowanie zbiorowe. Zawiera kilkadziesiąt rzeczowych oraz bogatych merytorycznie w treść wspomnień wychowanków polskich szkół, głównie w Isfahanie i Bejrucie. Grupa ta, obecnie już osiągnąwszy podeszły wiek wychowanków z Isfahanu i Bejrutu, stanowi zorganizowaną społeczność. Treść tej, mającej już naukowy charakter, publikacji zredagowano w pięciu rozdziałach: „Drogi do Isfahanu”, „Perski Isfahan”, „Isfahan miasto polskich dzieci”, „Na dalszą wędrowkę”, „Liban”, i „Epilog”. Publikacja ta zawiera również cenne aneksy i bibliografię źródłową, w tym dużą liczbę dokumentów, publikacji źródłowych, spisów map i planów, czarno-białych fotografii oraz list i indeksów tychże. Treść dołączonych aneksów i opisanych dokumentów, zwłaszcza fotografii, podnosi wartość merytoryczną tematu.

Świadomie przez recenzującego wybrane trzy publikacje dotyczą trudnych dziejów polskich dzieci, „ofiar” radzieckiego systemu represji. Wszystkie mają też „podobną” treść, która zawarta jest w podobnie brzmiących i ułożonych według podobnej kolejności rozdziałów: aresztowanie i łagier, pobyt w gościnnych miastach i krajach: Isfahanie, Bejrucie, Afryce, Włoszech w Europie, Kanadzie i USA. Zagadnienie losów polskich dzieci – sierot z czasów II wojny światowej – świadomie zaakceptowano i zredagowano w podobnie brzmiących tytułach paragrafów i rozdziałów, ale z różnych punktów widzenia. Treść omawianych publikacji nie może być posądzona o podobieństwo. Traktując problem z kilku punktów widzenia daje bogatszy obraz i stanowi swoistą komplementarną całość. Pozwala przez to czytelnikowi lepiej zrozumieć tułaczy los polskich dzieci: pobyt w łagrach, a następnie ich wędrowkę przez gościnne kraje Afryki, Wschodu, zwłaszcza Bliskiego oraz Nowej Zelandii, Indii i Ameryki. Nawet widoczne w publikacjach emocje, zwłaszcza w wydawnictwach Ł. Z. Królikowskiego, nie szkodzą wiarygodności i obiektywizmowi przedstawianego zagadnienia. Wszystkie oparte są na rękopisach źródeł oraz źródłowych wydawnictwach. Oprócz powyższych, cenny jest też fakt istnienia we wszystkich omawianych drukach bogatych aneksów i indeksów nazwisk, nazw geograficznych, udokumentowanych źródłowo, dużej liczby map, zdjęć i tabel oraz ich alfabetyczne wykazy. Wszystkie dają tekstom przedstawianych publikacji znacznej przejrzystości w przedstawieniu czytelnikowi problemu.